

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقریرات درس خارج اصول

حضرت آیت الله سید محمد رضا مدرسی طباطبائی نیرودی دامت برکاته

دوره‌ی دوم - سال نهم - سال تحصیلی ۹۱-۹۲

جلسه ۷۸ - یکشنبه ۹۲/۱/۱۸

پاسخ محقق نائینی رحمته الله علیه به اشکال مرحوم آخوند

پاسخ حلی^۱: تمسک به اطلاق، مشروط به احراز امکان اطلاق «ثبوتاً» در رتبه‌ی قبل نمی‌باشد بلکه احتمال امکان ثبوتی کافی است؛ یعنی همین مقدار که مخاطب احتمال دهد که اطلاق ثبوتاً امکان دارد کفایت می‌کند و بعد از تمسک به اطلاق می‌توان حکم کرد که ثبوتاً امکان داشته است و در حقیقت از عالم اثبات به عالم ثبوت می‌رسد و از طریق دلالت التزامی کشف می‌کند که اطلاق در مقام ثبوت ممکن است.

توضیح بیشتر کلام محقق نائینی رحمته الله علیه

در سیره‌ی عقلا ظهورات حجّت است و مکلف در رفع ید از ظهورات عذری ندارد مگر آنکه قطع پیدا کند که ظاهر، مراد نیست. ولی صرف احتمال اینکه ظاهر مراد نباشد به دلیل محذور ثبوتی، نزد عقلا پذیرفته نیست و عقلا به این دلیل از ظاهر رفع ید نمی‌کنند. بنابراین وقتی حجّیت ظهور باقی است و می‌دانیم بدون امکان ثبوتی، اطلاق اثباتی معنا ندارد، بالملازمه کشف می‌شود که ثبوتاً اطلاق ممکن است.

پاسخ نقضی^۲: اگر کلام آخوند رحمته الله علیه صحیح باشد لازمه‌اش آن است که هرگاه به هر دلیل در صحت

اطلاق «ثبوتاً» شک گردد تمسک به اطلاق «اثباتاً» ممکن نباشد، در حالی که در بسیاری از موارد حتی خود آخوند رحمته الله علیه ملتزم شده‌اند که با وجود شک در صحت اطلاق، می‌توان اثباتاً به اطلاق تمسک کرد.

۱. فوائد الاصول، ج ۴، ص ۶۱.

۲. همان.

مثلاً اگر شک شود که آیا صحت ملاک وجوب در موردی وجود دارد یا خیر (اگر فی الواقع مصلحتی نباشد جعل مذکور بی ملاک است و حکم بی ملاک، قبیح یا محال است) آیا نمی توان به اطلاق تمسک کرد؟ قطعاً می توان به اطلاق تمسک کرد. یا اگر شک در وجود مفسده‌ی لازم الاجتناب شود آیا با وجود چنین شکی علماً به اطلاق ادله تمسک نمی کنند؟ شکی نیست که به اطلاق تمسک می کنند. فرضاً اگر شک شود که مقدار اندکی از خمر با درصد پایینی از الکل ملاک حرمت دارد یا خیر، آیا نمی توان به اطلاق «اجتنب عن الخمر» تمسک کرد؟ قطعاً می توان به اطلاق مذکور تمسک کرد و از آن اطلاق کشف می کنیم که ثبوتاً ملاک حکم موجود است.

بنابراین موارد مذکور که خود آخوند رحمته الله نیز به آن ملتزم هستند نقض بر کلام ایشان است. نظیر این مسئله، بحث جعل حجیت برای امارات است که آخوند رحمته الله فرمودند همین که عالم اثبات مقتضی جعل حجیت برای امارات است کاشف از آن است که فی الواقع محالیتی برای جعل حجیت امارات وجود ندارد. ما نحن فیه نیز از همان قبیل است و اگر در موردی شک کنیم خروج از محل ابتلا صادق است یا خیر، به اطلاق «اجتنب عن النجس» و ... تمسک می شود.

در نتیجه اشکال مرحوم آخوند بر کلام شیخ رحمته الله ناتمام است.

توجیه محقق عراقی رحمته الله نسبت به کلام مرحوم آخوند

مرحوم محقق عراقی که وجود چنین اشکال واضحی بر کلام آخوند رحمته الله را بعید از مقام و شأن استاد خود دیده اند، در حاشیه‌ی *فوائد الاصول*^۱ و نیز در *نهایة الافکار*^۲، توجیهی برای کلام استاد ذکر کرده اند.

البته ایشان قبول دارند که عبارات مرحوم آخوند وافی برای این توجیه نیست و لذا با این عبارت، کلام آخوند رحمته الله را توجیه می کنند: «بتحریرِ منا» و در حاشیه بر *فوائد الاصول* می فرمایند: سوء تعبیر^۳ مرحوم آخوند موجب برداشت غلط از کلام ایشان شده است.

در هر حال توجیه ایشان چنین است: مرحوم آخوند نخواستند صحت تمسک به اطلاق را به احراز امکان ثبوتی اطلاق مشروط کند، بلکه مقصود آخوند رحمته الله آن است که چه اطلاق حکم ظاهری و چه اطلاق

۱. حاشیه بر فوائد الاصول، ج ۴، ص ۶۲.

۲. نهایة الافکار، ج ۳، ص ۳۴۵.

۳. حاشیه بر فوائد الاصول، ج ۴، ص ۶۲.

حکم واقعی، هردو منوط به امکان اطلاق است. به تعبیر دیگر همان‌گونه که حکم واقعی زمانی دارای اطلاق است که امکان سرایت حکم به مورد اطلاق باشد، حکم ظاهری نیز چنین است؛ یعنی باید مورد اطلاق ممکن باشد و وقتی ممکن نبود یا امکان آن مشکوک بود، یقین به حکم واقعی نخواهیم داشت؛ کما اینکه اگر امکان حکم واقعاً مشکوک باشد یقین به حکم واقعی نخواهیم داشت.

در واقع مرحوم آخوند بیان می‌کند در صورتی می‌توان به اطلاق «اجتنب عن النجس» تمسک کرد که بتواند به موارد خارج از ابتلا سرایت کند و اطلاق داشته باشد و در غیر این صورت اگر نسبت به موارد خارج از ابتلا اطلاق نداشت یا مشکوک بود، شک در حکم ظاهری وجود دارد و با شک در حکم، حجّیتی برای آن وجود نخواهد داشت و لذا باید به اصول عملیه رجوع شود نه اطلاق «اجتنب عن النجس».

محقق عراقی رحمته الله در حاشیه بر *فوائد الاصول* مطلب را چنین دنبال می‌کنند:

مرجع حجّیت مثل «اجتنب عن النجس» که یک حکم ظاهری است، آن است که طریق به واقع است و در نتیجه مقدمه برای عمل است و وقتی شک در اثر عملی نسبت به مورد خارج از ابتلا وجود داشته باشد لامحاله مجالی برای قطع به حجّیت پیدا نخواهد شد و وقتی قطع به حجّیت پیدا نشود نمی‌توان به آن تمسک کرد؛ زیرا حکم ظاهری نیز از حیث حجّیت باید مقطوع باشد و با شک در اثر عملی، قطع به حجّیت وجود ندارد. مثلاً اگر شک در اثر عملی حجّیت خبر واحد یا حجّیت ظهور وجود داشته باشد خبر واحد یا ظهور حجّت نخواهد بود.

محقق عراقی رحمته الله هرچند کلام استاد را بدین‌گونه توجیه کردند اما آن را نمی‌پذیرند و به نقد کلام آخوند رحمته الله می‌پردازند.

اشکال محقق عراقی بر کلام آخوند رحمته الله

اینکه قدرت عقلاً یا عملاً در خطابات ظاهریه شرط است و باید احراز امکان آنها شود و در صورت شک، خطاب فعلی نخواهد بود، بنابر قول به موضوعیت حجّیت در امارات صحیح است. اما بنابر طریقی بودن امارات و اینکه حجّیت امارات به خاطر درک واقع است در صورتی که واقعی وجود داشته باشد، توجیه کلام آخوند رحمته الله ناتمام است.^۱

۱. نهاية الأفكار، ج ۳، ص ۳۴۶.

توضیح ذلک

وقتی خبر واحد حجّت می‌شود، بنابر طریقت این معنا را دارد که برای احراز و رسیدن به واقع قرار داده شده است و اگر مفاد آن مصادف با واقع شد **فبها و نعمت** و اگر مصادف با واقع نشد نیز ضرری وجود ندارد؛ زیرا امارات برای تحفّظ واقع جعل شده‌اند و غرض آن است که اگر واقع وجود داشت از دست نرود و اگر واقع موجود نبود مشکلی وجود ندارد و فقط حکم صوری است.

در نتیجه در مثل «اجتنب عن النجس» حتی اگر مکلف شک کند که موردی خارج از ابتلای عملی یا عقلی اوست، مانعی ندارد که خطاب «اجتنب عن النجس» با وجود این شک دارای اطلاق باشد؛ زیرا این حکم ظاهری برای تحفّظ واقع است در صورتی که با واقع مصادف شود و اگر مصادف با واقع نشد صورت حکم است و مشکلی وجود ندارد. در نتیجه وقتی مکلف شک می‌کند که مثلاً إناء در اصفهان مورد ابتلای او است یا خیر، مانعی ندارد به اطلاق «اجتنب عن النجس» تمسک کند؛ به دلیل آنکه اگر مورد ابتلا بود معنایش مطابقت تکلیف واقعی با ظاهری است و اگر خارج از محلّ ابتلا بود ضرری وجود ندارد زیرا طبیعت حکم ظاهری همین است.

بنابراین با شکّ در خروج از محلّ ابتلا به نحو شبهه‌ی مفهومی، مرجع اطلاق «اجتنب عن النجس» است و از اینکه گفتیم در احکام ظاهریه نیز باید احراز امکان صورت گیرد، رفع ید می‌کنیم و احتمال امکان را کافی می‌دانیم.

مقرر: سید حامد طاهری